

Kırıkkilise Köyünden 4 Düz Dokuma Üzerine Gözlemler

Filiz NURHAN ÖLMEZ*

ÖZ

Kırıkkilise köyü Kahraman Maraş'a 135 km, Göksun ilçe merkezine 35 km uzaklıktadır. Daha önce Adana ili Saimbeyli ilçesi sınırlarında yer alırken 2000 yılında Kahraman Maraş ili Göksun ilçesine bağlanmış ve ismi Kaleboynu olarak değiştirilmiştir. Kırıkkilise köyünde eskiden dokumacılığın yaygın olduğu ve özellikle düz dokumaların üretildiği bilinmektedir. Günümüzde dokumacılıkla uğraşanların sayısı yok denecek kadar azalmıştır. Eskiden yörede yapılan dokumacılığı temsil edecek örnekler, yerli halkın evlerinde bile nadiren bulunmaktadır. Makaleye konu olan dokumalar 1955 yılında Kırıkkilise köyünde çeyiz için dokutturulmuş ve günümüze kadar iyi durumda saklanmış. Bu çalışma 3'ü farklı teknikte olmak üzere 4 düz dokumanın teknik, renk, motif ve desen özelliklerinin belirlenmesi ve o dönem dokumalarına ait genel bir bilgi edinilmesi amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Düz dokuma, Kahramanmaraş, Kırıkkilise köyü, kim, cicim, zili.

ABSTRACT

Observations on the Four Samples of Flat Weavings in the Kırıkkilise Village

The Kırıkkilise village is located 135 km. to Kahramanmaraş, and 35 km to the Göksun District. It was previously in the boundaries of Adana's Saimbeyli District, but it was included into the Kahramanmaraş's Göksun District in 2000, and its name was changed to Kaleboynu. It is well known that weaving was common there in the ancient times and especially flat weavings were commonly produced. Nowadays the number of weavers was reduced to almost nil. The weaving samples represented old times rarely exist even in the houses of local people. The weavings examined in this study were weaved for dowry in the Kırıkkilise Village in 1955 and preserved in good condition until today. The aim of this article is to determine technical, color, pattern and design characteristics of four samples of flat weavings to have a general knowledge about weavings of the period.

Key Words: Flat weavings, Kahramanmaraş, Kırıkkilise village, rugs, tapestry, the *cicim* and *zili* models.

* Yard. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü/İSPARTA, e-posta: filizolmez@sdu.edu.tr



Giriş

Maddi kültürümüzün eşsiz belgeleri olan düz dokumalar teknik, desen, renk ahengi estetik ve sanatsal özellikleri açısından günümüz müze ve özel koleksiyonlarının en kıymetli elemanlarıdır. Kahramanmaraş üç ayrı coğrafi bölgenin (Akdeniz Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi) birbirine en çok yaklaştığı alanda yer almakta olup, Doğu Anadolu Bölgesinin belli başlı dokuma merkezlerindedir (Aldoğan 1986;31). Maraş civarında özellikle Andırın, Afşin, Göksun, Pazarcık çevresi dokumalarıyla ünlüdür. Bu yörelerde köylerde yaşayan insanların büyük kısmı göçebe yaşam biçimini devam ettirmektedir. Varsak, Afşar, Sinemilli, Mahkeni Yörükleri dokuma geleneğini sürdürmektedir. Maraş yöresi kilimleri kırmızı, siyah ve kahverengi renklerle karakteristiktir. Dar enli ve uzun boylu kilimler çok yaygındır. Yan yana dizilmiş eşkenar dörtgen şekilli göbeklerle süslü kilimlerin yanında halkın sandık olarak adlandırdığı kare ve dikdörtgen şekilli geometrik şemalara bölünmüş motifler de karakteristiktir (Deniz 2000; 99-100). Yerli halka dayanılarak, Kırıkkilise köyünde de çok uzun zamandan beri dokumacılığın yapıldığı ve özellikle düz dokumaların üretildiği bilinmektedir.

Daha önce Adana ili Saimbeyli ilçesi sınırlarında yer alan Kırıkkilise köyü, 2000 yılında Kahraman Maraş ili Göksun ilçesine bağlanmış ve ismi Kaleboynu olarak değiştirilmiştir. Kırıkkilise köyü Kahraman Maraş'a 135 km, Göksun ilçe merkezine 35 km uzaklıktadır. Hacıkodal, Yoğunluk köyleri ve Saimbeyli ilçesi ile komşudur. 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 1183'dür. Köyün ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Köyün geçmişi hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır ancak Alevi nüfusun çoğunlukta olduğu köyün bulunduğu bölge Yağbasan bölgesi adıyla anılmaktadır. Buradan hareketle, Adana ili Kadirli ilçesi civarında yoğun olarak bulunan, Danişmentli Türkmenlerinden olan Yağbasan aşireti ile yörenin bir bağlantısı olmalıdır. 2007 yılında yörede yapılan alan araştırmasında eskiden dokumacılığın yoğun olarak yapıldığı ancak günümüzde dokumacılıkla uğraşanların sayısının yok denecek kadar azaldığı gözlenmiştir. Eskiden yörede yapılan dokumacılığı temsil edecek örnekler, yerli halkın evlerinde bile nadiren bulunmakta olup, bu örnekler arasında 1950'li yıllara ait dokumaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada 1955 yılında dokunduğu bilinen 3'ü farklı teknikte olmak üzere 4 düz dokumanın teknik, renk, motif ve desen özelliklerinin belirlenmesi ve o dönem dokumalarına ait genel bir bilgi edinilmesi açısından önemlidir.

Bu makaleye konu olan dokumalar, Adana ili Saimbeyli ilçesinde 1947-1977 yılları arasında atlı posta olarak görev yapan İsmail Ölmez tarafından Kırıkkilise köyünde çeyiz için dokutturulan ve günümüze kadar saklanan 4 adet düz dokumadan oluşmaktadır. Günümüzde bir özel koleksiyonunda yer



alan bu nadide örnekler kilim, zili ve cicim teknikleriyle dokunmuş ve kullanılmış dokumalardır. Kullanılmış olmalarına rağmen çok az bir hasarla, bütün halinde günümüze gelmiş durumdadırlar.

Dokumaların teknik özelliklerini saptamak açısından; ipliklerin cinsleri, kilimlerin en-boy ölçüleri, boy/en oranları, yüzey alanları, ilik boyları, saçak uzunlukları, dm'deki atkı ve çözgü sıklıkları, toplam ve m² ağırlıkları, renk, motif ve desen özellikleri belirlenmiştir. Desen şemaları ve formları belirlenmiş, desen kompozisyonunu oluşturan motifler tespit edilmiştir.

Dokumaların Teknik Özellikleri

Dokumaların teknik özellikleri incelenirken; iplik cinslerinin belirlenmesinde mikroskop analizi yöntemi uygulanmış ve Harmancıoğlu vd (1973) esas alınmıştır. İpliklerin numara ve kat adedi değerlerinin tayininde TS 244 (ipliğin numara ve teks değeri tayini) (Anonim, 1965), büküm yönü tayininde TS 247 (ipliklerin büküm tayini) (Anonim, 1988) ve ve TS 7690 (İplik ve Benzeri Tekstil Mamüllerinde Büküm Yönünün Gösterilmesi Kuralları) (Anonim, 1989)' da belirtilen metotlar esas alınmıştır.

Birinci dokuma, düz ve ilikli kilim tekniğinde dokunmuştur. Kilimin, sol uzun kenarı boyunca, eşit aralıklarla 3 yerde duvara asmak üzere yapıldığı tahmin edilen, kumaştan asma yerleri vardır. Bu yüzden kilimin duvar kilimi olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Kilimin teknik özellikleri Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Duvar kiliminin teknik özellikleri

Dokuma tekniği	Düz ve ilikli kilim	
İplik cinsi	Atkı	Yün
	Çözgü	Yün
İplik numarası (Nm)/Kat adedi	Atkı	5/2
	Çözgü	3/2
En (cm)	186	
Boy (cm)	372	
Boy/En	2	
Yüzey alanı (m ²)	6,9	
m ² ağırlık (kg)	1,01	
Toplam ağırlık (kg)	7	
Etek boyu (cm)	Alt	1
	Üst	Yok
Çiti sayısı	Yok	
Saçak uzunluğu (cm)	Alt	3
	Üst	5,5
Atkı ve çözgü sıklığı (adet/dm)	Atkı	100
	Çözgü	34
İlik boyu (cm)	1	



Kilimin sırtındaki iplik kalıntılarından alınan örneklerle yapılan analizlerde; atkı ve çözgü ipliklerinin Z büküm, el eğirmesi olduğu, numara tayininde çözgü ipliğinin 5/2 Nm, atkı ipliğinin 3/2 Nm ve %100 yün olduğu belirlenmiştir. Boyu eninin 2 katı ve alanı yaklaşık 7 m² olup, m² ağırlığı 1 kg'dır. Kilimde üst kısmın eteği¹ yer yer sökülüş olduğundan sağlıklı ölçüm yapılamamıştır. Kahramanmaraş civarında etek kısmı bezemelerle süslenirken, bu kilimin eteğinde hiç bezeme bulunmadığı, düz şeritler halinde çözgü ipliğiyle dokunduğu ve çiti örülmediği gözlenmiştir. Saçak uzunluklarının kilim dokumanın bitirilerek kesildiği üst uçta, kilim dokumanın başlangıcı olan alt uca kıyasla daha uzun bırakıldığı dikkati çekmektedir. Alt saçak yıpranmış, üst saçak sağlam durumdadır. Saçak örgüsü yapılmadığı görülmüştür. Dokumaların atkı ve çözgü sıklıkları 1 dm uzunluktaki bölgede, beş ayrı yerden, ende çözgü, boyda atkı miktarı sayılarak incelenmiş ve kilimlerde atkı sıklıklarının çözgü sıklıklarından daha yoğun, zili ve cicim dokumalarda ise tam tersi olduğu saptanmıştır. Kilimler atkı yüzü dokumalar oldukları için genellikle kilimlerde atkı sıklığının çözgü sıklığından daha yoğun olması beklenmektedir. Ülkemizde yapılan alan araştırmalarında gözlenen en büyük eksiklik, incelenen düz dokumaların atkı/çözgü sıklıklarının belirlenmesine önem verilmemiş olmasıdır. Mevcut araştırmalar irdelendiğinde Anadolu düz dokumalarında genellikle çözgü sıklığının 10 ile 80, atkı sıklığının 15 ile 250 arasında değiştiği görülmektedir. Bu kilimde verilen değerler arasında çözgü ve atkı sıklığına sahiptir. Acar (1982: 47). Kilimde iliklerin 1 cm'yi geçmeyecek şekilde dokunması gerektiğini, uzun dikey çizgiler dokunduğu zaman, çok uzun yırtık gibi ilikler meydana geleceğinden, hem yaygıya yırtık bir görünüş vereceğini, hem de pratik ve sağlam olmayan bir yaygı ortaya çıkmış olacağını ifade etmektedir. Bu kilimde ilik boyu ortalaması 1 cm'dir.

İkinci dokuma, ilikli kilim tekniğinde dokunmuş, seccade olarak kullanılmıştır. Üzerinde her hangi bir tarih bulunmamakla birlikte, aynı tarihte aynı yerde dokutturulduğu için dokunduğu yılın 1955 olduğu düşünülebilir. Seccade kilimin teknik özellikleri Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Seccade kilimin teknik özellikleri

Dokuma tekniği	İlikli kilim	
	Atkı	Yün
İplik cinsi	Çözgü	Yün
	Atkı	3/2
İplik numarası (Nm)/kat adedi	Çözgü	5/2
	En (cm)	96
Boy (cm)	145	

1 Etek: Dokumanın dağılmaması için desene geçmeden önce dokunan kısa bölüm.



Boy/En		1,5
Yüzey alanı (m ²)		1,4
m ² ağırlık (kg)		0,7
Toplam ağırlık (kg)		1
Etek boyu (cm)	Alt	1,5
	Üst	2
Çiti sayısı		Yok
Saçak uzunluğu (cm)	Alt	7
	Üst	2
Atkı ve çözgü sıklığı (adet/dm)	Atkı	100
	Çözgü	43
İlik boyu (cm)		1

Kilimin sırtındaki iplik kalıntılarından alınan örneklerle yapılan analizlerde; atkı ve çözgü ipliklerinin Z büküm, el eğirmesi olduğu, numara tayininde çözgü ipliğinin 5/2 Nm, atkı ipliğinin 3/2 Nm ve %100 yün olduğu belirlenmiştir. Boyu eninin 1,5 katı ve alanı yaklaşık 1,5 m² olan kilimin m² ağırlığının 0,7 kg'dır. Çiti örülmemiş, eteği kırmızı renkli atkı ipliği ile düz dokunmuştur. Alt saçak yıpranmış, üst saçak sağlam durumdadır. Atkı ve çözgü sıklığı Anadolu düz dokumalarında görülen değerler arasındadır. Bu kilimde de ilik boyu ortalaması 1 cm'dir.

Üçüncü dokuma, çözgü yüzlü cicim tekniğinde dokunmuş ve yer çulu olarak kullanılmıştır. Aynı tarihte, aynı yerde dokutturulduğu için dokunduğu yılın 1955 olduğu düşünülebilir. Her biri aynı ende 4 şak halinde dokunmuş ve şaklar birleştirilerek büyük bir dokuma oluşturulmuştur. Yörede bu tür dokumalar yer tezgâhında dokunmaktadır. Cicim çulun teknik özellikleri Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Cicim çulun teknik özellikleri

Dokuma tekniği	Çözgü yüzlü cicim	
	Atkı	Keçi kılı
İplik cinsi	Çözgü	Yün
İplik numarası (Nm)/Kat adedi	Atkı	4/2
	Çözgü	5/2
En (cm)		196
Boy (cm)		286
Boy/En		1,5
Yüzey alanı (m ²)		5,6
m ² ağırlık (kg)		1,8
Toplam ağırlık (kg)		10
Etek boyu (cm)	Alt	Yok
	Üst	Yok
Çiti sayısı		Yok



Saçak uzunluğu (cm)	Alt	Yok
	Üst	Yok
Atkı ve çözgü sıklığı (adet/dm)	Atkı	40
	Çözgü	60

Cicimin sırtındaki iplik kalıntılarında alınan örneklerle yapılan analizlerde; atkı ve çözgü ipliklerinin Z büküm, el eğirmesi olduğu, numara tayininde çözgü ipliğinin 5/2 Nm yün, atkı ipliğinin 4/2 Nm keçi kılı olduğu ve siyah doğal rengiyle kullanıldığı belirlenmiştir. Boyu eninin 1,5 katı ve alanı yaklaşık 6 m² olan cicimin m² ağırlığı 1,8 kg'dır. Bir şakan boyutları ortalama 49x286 cm'dir. Çitisi, eteği ve saçığı yoktur. Saçak kısmı dokumanın arka yüzüne doğru kıvrılarak, dikilmiştir. Bu dokumanın teknik özellikleri, en ve boy uzunlukları, saçak ve etek olmaması, dokunduğu malzemenin cinsi itibarıyla Tunceli Şavak aşireti çözgü yüzlü cicimleri ile benzerdir (Tunçel 1996; 23).

Dördüncü dokuma, çapraz zili tekniğinde dokunmuş ve yer çulu olarak kullanılmıştır. Aynı tarihte, aynı yerde dokutturulduğu için dokunduğu yılının 1955 olduğu düşünülebilir. Zili çulun teknik özellikleri Çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 4. Zili çulun teknik özellikleri

Dokuma tekniği	Çapraz zili	
İplik cinsi	Atkı	Yün
	Çözgü	Yün
	Desen	Yün ve Pamuk
En (cm)	152	
Boy (cm)	275	
Boy/En	1,8	
Yüzey alanı (m ²)	4,18	
m ² ağırlık (kg)	1,19	
Toplam ağırlık (kg)	5	
Etek boyu (cm)	Alt	3
	Üst	3
Çiti sayısı	Yok	
Saçak uzunluğu (cm)	Alt	Yok
	Üst	Yok
Atkı ve çözgü sıklığı (adet/dm)	Atkı	50
	Çözgü	60

Zilinin sırtında *iplik kalıntısı bulunmadığından* numara tayini analizi yapılamamıştır. Ancak atkı ve çözgü ipliklerinin yün ve doğal rengi olan açık kahverengi olduğu, desen ipliklerinden beyaz ipliğin pamuk, renkli ipliklerin ise yün olduğu belirlenmiştir. Boyu eninin 1,8 katı ve alanı 4 m² olan zilin m²

ağırlığı 1,19 kg'dır. Çitisi ve saçağı yoktur, 3 cm'lik bir etek dokumayla dokumaya başlanmaktadır. Saçak kısmı dokumanın arka yüzüne doğru kıvrılarak dikilmiştir.

Dokumaların Renk, Desen ve Motif Özellikleri

Birinci dokumada, kırmızı zemin üzerine siyah, indigo mavisi, sarı, bej, solgun nefti yeşil ve tetri (kahverengi) renklerin kullanıldığı ve renk tonlarından bitkisel boyalarla boyanmış olabileceği gözlenmiştir. Doğu Anadolu Bölgesinde dokunan kilimlerde doğal boya kullanımı yaygındır. Bölgede dokunan kilimlerde koyu renklerin kullanıldığı dikkati çeker. Kırmızı, yeşil, siyah, bordo, turuncu ve beyaz sevilen ve en çok kullanılan renklerdir (Aldoğan 1986; 29).

Desen yüzey şeması Şekil 1'de verilmiş olup, desen yüzeyi ortada tam, kenarlarda yarım ve köşelerde 4/1 altıgenlerden oluşmakta, iki kenarında zigzag şemalı tek sıra halinde olan bordür, alt ve üst kısımlarında dalgalı bir şema izlemektedir. Dokuma, altıgenlerden oluşan desen şeması itibarıyla Kahramanmaraş civarında dokunan kilimlerin morfolojik özelliklerini taşımaktadır.



Şekil 1. Duvar kilimi ve yüzey şeması.

Şekil 1'de görülen duvar kiliminde, desenin merkezinde alt alta sıralanmış 4 adet altıgen formunda göbek, bunların yan taraflarında sonsuzluk izlenimi veren yarım altıgenler ve kenar bordürlerinde kilimi boydan boya kaplayan suyolu motifinden oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi kilimlerinde bordürler genellikle tek sıra halinde olup, çift bordüre nadiren rastlanmaktadır (Aldoğan 1986;29). Kilimde bordürün alt ve üst kısımları suyolu olarak adlandırılmakta ve almaşık olarak sıralanan yaprak motiflerinden meydana gelmektedir (Şekil 2).



Şekil 2. Su yolunu oluşturan yaprak motifi.

Kilimde bordürün sağ ve sol kenarlarına da suyolu denilmekte olup, kenarları süsleyen suyolu içerisinde daha zengin bir desen kompozisyonuna yer verilmektedir (Şekil 3).



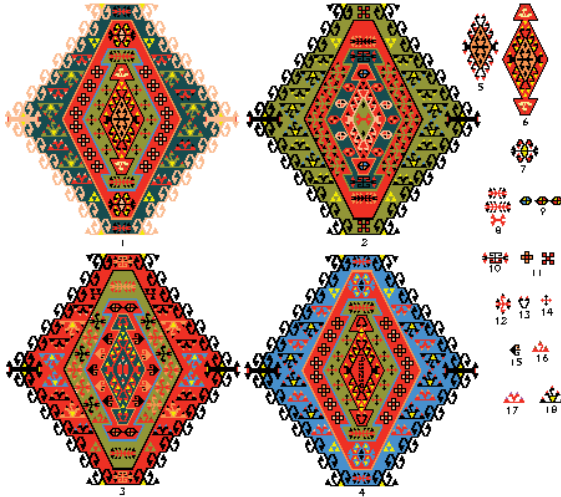
Şekil 3. Su yolu içerisinde sırasıyla: 1; bukağı 2; çift yaprak motifleri, 3; küpe, 4; yaprak, 5; kulaklı.

Şekil 3’de verilen 2 ve 4 numaralı motiflerdeki yaprak figürünün oldukça benzerine, Vakıflar Halı ve Kilim Müzesi’nde bulunan 19. yüzyıla ait bir Konya kiliminde de rastlanır (Ünal, 1995b; 168). Dokumanın sol alt köşesinde, su yolunun başlangıç noktasında “Ustası Yeterd..” ifadesi görülmektedir (Şekil 4). Bu ifade tam olarak kilimin dokuyucusunun ismini vermektedir. Ancak “Yeterd..” ifadesindeki “d..” soy isminin kısaltması olduğu düşünülebilir.



Şekil 4. Dokuyucunun adı ve çizimi.

Zeminde arka arkaya sıralanmış dört tam, altı yarım, dört çeyrek göbek motifi göze çarpmaktadır. Zeminde göbek kısmının dışında desen içerisine serpiştirilmiş durumda H, S gibi harfler, 2, 5 gibi rakamlar göze çarpmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi kilimlerinde görülen motifler genellikle geometrik ve bitkisel süslemeler, hayvan figürleri, aşiret ve aileleri simgeleyen damgalar, harfler, mimari tasvirler ve sembolik motiflerdir. Ayrıca Oğuz (Türkmen) boyu damgalarına sık rastlanmaktadır (Aldoğan 1986; 2-31). Şekil 5’de kilimin zeminini oluşturan tam göbekler ve göbeklerdeki motifler görülmektedir.



Şekil 5. 1., 2., 3., ve 4., göbekler ve bunlarda bulunan motifler sırasıyla: 5 ve 6; çengelli baklava, 7; bereket, 8; kurt ağzı, 9; göz, 10; kurt ağzı/bereket, 11; göz ve kedi izi motifleri, 12; kurtağzı, 13; koçboynuzu, 14; haç yada nazarlık, 15- 16; kuş, 17;koç boynuzu, 18; akrep.

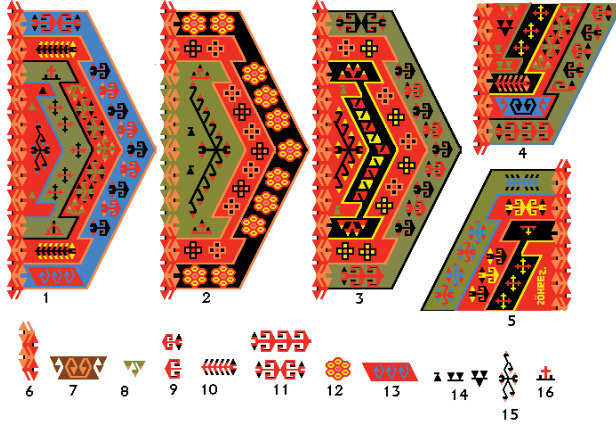
Şekil 5'de verilen 3 numaralı göbeğin yeşil kuşağında yer alan 12 numaralı kurtağzı motifi, Manisa-Kula, Evciler Köyü Karakeçili Yörüklerinin heybe dokumalarında bulunan kurtağzı motifi aynı formdadır (Aydın 1989;144). Şekil 5'de verilen 4 numaralı göbeğin yeşil kuşağında yer alan, 14 numaralı motif Konya Müzesi'nde bulunan 20. yüzyıla ait bir Konya kiliminin iki yanda bulunan bordür desenini oluşturmaktadır (Ünal, 1995b; 175). 4. göbeğin ortasında bir tarih ve bir rakam olduğu dikkati çekmektedir (Şekil 6). 1955 ifadesinin kilimin dokunduğu yılı, F.250 ifadesinin ise kilimin fiyatının 250 TL olduğunu belirttiği tahmin edilebilir. Kilimin şimdiki sahibi tarafından da desteklenen bu veri, üzerinde fiyatı yazan bir kilime çok sık rastlanması açısından önemlidir.



Şekil 6. Kilimdeki tarih ve çizimi.



Şekil 7'de desen kompozisyonunun sağ tarafında bulunan 3 yarım ve 2 çeyrek göbeği oluşturan motifler verilmiştir. Diğer yanda bulunan öğeler bunların simetrisi olup aynı motiflerle bezelidir.



Şekil 7. 1., 2. ve 3. yarım altıgenler, 4 ve 5 alt ve üst çeyrek altıgenler ve bunlar içerisinde yer alan motifler sırasıyla: 6; kurt ağızı, 7; eli belinde, 8-9; kuş, 10; başak, 11; bereket, 12; çiçek, 13; çengel, 14; muska, nazarlık motifleri, 15; kurtağızı, 16; yaba.

Şekil 7'de 14 ve 17 numaralı motiflerin aynısı özel bir koleksiyonda bulunan 19. yüzyıla ait bir Antalya kiliminde de görülmektedir (Ünal, 1995b; 110). 17 numaralı motif Konya Müzesi'nde bulunan 20. yüzyıla ait bir Konya kiliminin alt ve üst bordür desenini oluşturmaktadır (Ünal, 1995b; 175). Sağ alt çeyrek göbeğin ortasında *ZÖHRE* ve ters *S.* Harfi görülmektedir (Şekil 8).



Şekil 8. Kilim üzerinde bulunan diğer isim ve çizimi.

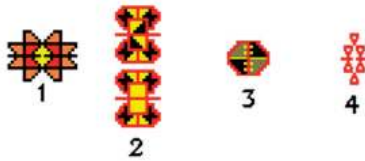
Kilim üzerinde bulunan diğer ismin, ikinci dokuyucuya ait olması muhtemeldir, çünkü böyle büyük bir kilimin iki kişi tarafından dokunmuş olduğu düşünülebilir. *ZÖHRE* ifadesinin dokuyucunun ismi, *S.* ifadesinin soy isminin kısaltması olması ihtimali vardır.

İkinci dokumada, kırmızı, turuncu, siyah, indigo mavisi, sarı, bej, solgun nefti yeşil, pembe, yeşil-kahve, sarımsı yeşil ve tetri (kahverengi) renklerin kullanıldığı ve renk tonlarından bazılarının bitkisel boyalarla boyanmış olabileceği, pembe rengin ise sentetik boyalar ile elde edilmiş olabileceği gözlenmiştir. Doğu Anadolu Bölgesinin dokuma merkezlerinden olan Van yöresi kilimlerinde kullanılan turuncu rengin ağaçlardaki böceklerin kuyruk yağı ile dövülüp yün iplikleri ile birlikte kaynatılmasından elde edildiği bilinmektedir (Yerli 1995;17). Çift mihraplı seccade tarzında olan dokumanın deseni ve yüzey şeması Şekil 9'da verilmiştir.



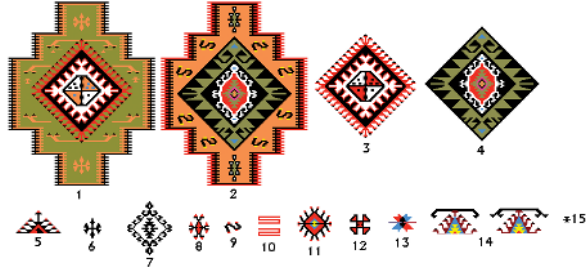
Şekil 9. Seccade kilim ve yüzey şeması.

Desen yüzeyi, dokumayı dört bir taraftan çevreleyen iki kalın bordür, basamaklı çift yönlü mihrap ve mihrap içinde iç içe iki iri baklava diliminden meydana gelmektedir. Desenin içerisine serpiştirilmiş *E*, *S* ve *H* harfleri dikkati çekmektedir. Dıştaki ve içteki bordürü meydana getiren motifler Şekil 10'da verilmiştir.



Şekil 10. 1; sekiz köşeli yıldız motifi, 2; çiçek motifi, 3; ying-yang, 4; candarma ya da yıldız motifi.

Dıştaki bordür, dokumanın boyuna doğru 14, enine doğru 9 yıldızın yan yana sıralanmasıyla meydana gelmiştir. İçteki bordür ise, dokumanın boyuna doğru 11 adet çiçek motifi ve bir adet ying-yang motifi, enine doğru 8 adet çiçek motifi ve bir adet yıldız motifinden meydana gelmektedir. 3 numaralı motifin aynısına özel bir koleksiyonda bulunan 19. yüzyıla ait bir Antalya kiliminde de rastlanır (Ünal, 1995b; 110). Dokumanın merkezinde bulunan çift mihrabın desenleri ve desenleri oluşturan motifler Şekil 11'de verilmiştir.



Şekil 11. 1; üst mihrap, 2; alt mihrap, 3; bereket motifi, 4; elibelinde motifi, 5; canavar izi motifi, 6; kurtağzı motifi, 7; bereket ve ortasında yıldız motifi, 8; kurt ağzı motifi, 9-10; çakmak, çengel motifleri, 11; pıtırak, 12; kedi izi, 13; sekiz köşeli yıldız, 14; çift kuş ve canavar izi motifleri, 15; küpe motifi

Üst ve alt mihrabı oluşturan motifler farklıdır. 7 numaralı bereket ve koruma motifi Sivas Müzesi'nde bulunan 19. yüzyıla ait bir Malatya kiliminde benzer şekilde bulunmaktadır (Ünal 1995a; 087).

Üçüncü dokumada, siyah zemin üzerine, şeritlerde siyah, kırmızı, açık yeşil, motiflerde sarı ve beyaz renklerin kullanıldığı ve renk tonlarından sentetik boyalarla boyanmış olabileceği gözlenmiştir. Cicim çul ve yüzey şeması Şekil 12'de verilmiştir.



Şekil 12. Cicim çul ve bir şakın yüzey şeması.

Cicim çulunun desen kompozisyonu ardarda sıralanmış motifli ve motifli dikey şeritlerden oluşmaktadır. Bir şakı meydana getiren şeritlerden kalın olan 4 tanesi motifli, aralarda bulunan 3 ince şerit düzdür. Motifli şeritler ince çizgili şeritlerin ortasında yer almaktadır. Bir şakı meydana getiren şeritlerdeki motifler birbirinin aynıdır. Dokumanın bütününde şeritlerin içerisinde 20 farklı motif bulunmaktadır. Bu motifler aynı geometrik formun varyantları şeklindedir. Şekil 13'de kompozisyonda bulunan motifler verilmiştir.



Şekil 13. Cicim çulun desenini meydana getiren motifler sırasıyla: 1; Göktürk harflerinden “d” harfi 2; Runik Türk alfabesindeki bir başka harf, 3; iki numaralı motifin varyantı, 4; Runik Türk alfabesindeki ilk harf, 5-6; göz, nazarlık, 7; baklava, 8; içi dolu “V”, 9; eşittir işaretine benzer motif, 10; kurbağa, 11; koç boynuzu, 12; yaba yada çakmak, 13; Runik Türk alfabesindeki “d” harfi, 14; bir numaralı motifin varyantı, 15-17; on üç numaralı motifin varyantı, 16-20; sekiz numaralı motifin varyantı 18; yedi numaralı motifin varyantı, 19; yaba.

Görgünay (2001; 14), çözümlü cicimlerde Yenisey ve Orhun harflerinden örnekler işlendiğini, özellikle Erzincan ve Tunceli’de Şavak Türkmenlerinin çözümlü dokumalarda bu harfleri sık kullandığını belirtmektedir. Bu cicimde de 1, 2, 4 ve 13 numaralı motiflerin Runik Türk alfabesinden, Orhun I,II, ve Yenisey alfabelerinin bazı harfleri olduğu dikkati çekmektedir. 5 numaralı motif Kars kilimlerinde ve özel bir koleksiyonda bulunan 19. yüzyıla ait bir Antalya kiliminde görülen motif ile aynıdır (Ünal, 1995b; 110, Görgünay 2001; 211). 6, 7, 12, 17, numaralı motifler Ağrı Doğubayazıt çözümlü cicimlerinde görülen motifler ile aynıdır (Görgünay 2001; 184). 1, 7, 13, 16, 19, 20 numaralı motifler Tunceli Şavak aşireti çözümlü cicimlerinde görülen motifler ile aynı olup, 1 ve 13 numaralı motiflere yörede “çapraz”, 7 numaralı motife “muska”, 19 numaralı motife “çengel” adı verilmektedir (Tuñçel 1996; 23-25).

Dördüncü dokumada, belirgin bir zemin rengi olmamakla birlikte, koçboynuzu motiflerinde beyaz, diğer motiflerde, kırmızı, indigo mavisi, sarı, kahverengi ve sütlü kahve renklerin kullanıldığı ve renk tonlarından bitkisel ve sentetik boyalarla boyanmış olabileceği gözlenmiştir. Zili çul ve yüzey şeması şekil 14’de verilmiştir.



Şekil 14. Zili çul ve yüzey şeması.

Zili çulun desenini koçboynuzu ve baklava motifleri meydana getirmektedir. Alt ve üst kısımları cicim motifleriyle bezenmiştir. Zili çulun desen kompozisyonunu meydana getiren motifler Şekil 15'de verilmiştir.



Şekil 15. Zili çulun desen kompozisyonunu meydana getiren motifler.

Şekilde de görüldüğü gibi sağda koçboynuzu ve baklava motifleri, solda cicim tekniğiyle yapılan motifler yer almaktadır. Cicim tekniğiyle yapılan motifler incelendiğinde ilk sırada küçük baklava dilimleri, ikinci sırada Runik Türk alfabesindeki "d" harfi, üçüncü sırada gelin ağlatan motifinin bir varyantı, dördüncü sırada Orhun alfabesindeki Y harfi, beşinci sırada altınbaşın suyu, altıncı sırada daha iri baklava dilimleri, yedinci sıra üçüncü sıranın tekrarı, sekizinci sıra altıncı sıranın tekrarı, dokuzuncu sıra beşinci sıranın tekrarı, onuncu sırada elibelinde motifleri ve aralarında Orhun alfabesindeki B sesini veren B harfinin benzeri bir motif, onbirinci sıra ise dördüncü sıranın tekrarıdır. Cicim tekniğiyle dokunan kısımdan sonra ziliye geçilmektedir. Orhun alfabesindeki Y harfi Kırklareli zililerinde, Orhun alfabesindeki B sesini veren B harfi de Ağrı Patnos zililerinde ve Sivas Divriği cicimlerinde vardır (Görgünay 2001; 313-314-316-317). İkinci sıradaki Runik Türk alfabesindeki d harfine benzeyen X motifinin Kızık boyu damgasının bir benzeri olduğu belirtilmektedir (Görgünay 2002; 10).



Zili tekniğine kelebek motifiyle başlanmaktadır. Koçboynuzu ve baklava dilimi motifleri, Deniz (1998; 115-116)'in araştırmasında belirttiği çözümlü ip-liği siyah keçi kılından dokunmuş olan, *Goçboynuzlu ala çul* ile aynı desen şemasına ve motiflere sahiptir. Ayvacık yöresi dokuması olan ve 1948 yılında dokunmuş olduğu belirtilen ala çul dokumaya sadece Çamoba köyünde rastlandığı ifade edilmektedir. Kırıkkilise köyü dokuması olan zili çul ile farkı kullanılan malzemeler olup, tekniği ve desen şeması alt ve üst kısımlarındaki cicim desenleri haricinde aynıdır. Ayrıca, Manisa-Kula-Evciler köyü Karakeçili Yörüklerinin zili dokumalarında bulunan beyaz koçboynuzu motiflerini çevreleyen baklava motiflerinden oluşan desen şeması, alt ve üst kısımlarındaki cicim desenleri haricinde aynıdır (Ayдын 1989;146).

Sonuç

Kırıkkilise köyünde 1955 yılında düz dokumacılığın yaygın olarak yapıldığı, kilim, cicim ve zili tekniğinde dokumaların üretildiği görülmektedir. O dönemde dokumacılık hem kendi ihtiyaçlarını karşılamak hem de gelir sağlamak amacıyla yapılmış, çeyiz vb amaçlarla kullanmak için sipariş üzerine üretim yöntemi uygulanmıştır. Halen kapalı ekonomiye sahip olan yörede dokumacılık bir gelir kaynağı olarak yaşatılamamıştır. Eğitim düzeyinin artmasına paralel olarak, farklı geçim kaynakları devreye girmiş gençler dokumacılığı bir meslek olarak sürdürmek istememişlerdir.

1955 yılından günümüze kalan sözkonusu dokumalarda malzeme olarak o yıllarda yörede hayvancılık yaygın olduğu için yün ve keçi kılı kullanıldığı, bitkisel boyaların yanında sentetik boyaların da kullanıldığı, dokumaların teknik özellik itibarıyla kullanılan malzemeyle de ilişkili olarak iyi olduğu gözlenmiştir. Dokumalarda çiti bulunmadığı, saçakların örülmeden kullanıldığı görülmüştür. Kullanılan renkler arasında kırmızı, sarı, yeşil ve mavi yaygındır. Dokumalar oldukça düzgün olup, dokuyucuların usta olduğu anlaşılmaktadır.

Desenlerde yer alan harfler ve dokuyucuların ismi, tarih, fiyat gibi bilgilerinin bulunması dikkat çekicidir. Dokumalarda yer alan motifler; çengelli baklava, bereket, kurt ağzı, göz, kedi izi, koçboynuzu, haç ya da nazarlık, kuş, akrep, çiçek, ying-yang, elibelinde, canavar izi, yıldız, çakmak, çengel, pıtrak, sekiz köşeli yıldız, çift kuş ve küpe, Runik Türk alfabesindeki bazı harfler, içi dolu V, eşittir işaretine benzer motif, kurbağa, yaba, kelebek ve baklava dilimi motifleridir. Bu motifler Akdeniz, Batı Anadolu, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Konya yöresi düz dokumalarında en çok karşılaşılan motifler olup, bazılarının birden fazla varyantı olması dikkat çekicidir.

**Kaynaklar**

- Acar, Belkis Balpınar (1982), *Kilim, Cicim, Zili, Sumak, Türk Düz Dokuma Yaygıları*, Eren Yayınları, İstanbul 47.
- Aldoğan, Ayşen (1986), "Doğu Yöresi Kilimleri", *Sanat Dünyamız*, Sayı:12, 29-31.
- Anonim, (1965), *İpliğin Numara ve Teks Değeri Tayini*, TSE Yayını, No:244, Kültür Matbaası, Ankara.
- Anonim, (1988), *İpliklerin Büküm Tayini*, TSE Yayını, No: 247, Temel Matbaası, Ankara.
- Anonim, (1989), *İplik ve Benzeri Tekstil Mamullerinde Büküm Yönünün Gösterilmesi Kuralları*, TSE Yayını, No: 7690/Aralık, Ankara.
- Aydın, Öznur (1989), *Manisa, Uşak, İzmir'e Bağlı Köylerde Dokunmuş Kilimler ve Desen Özellikleri*, Yayınlanmamış YL Tezi, Dokuz Eylül Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 144-146.
- Deniz, Bekir (1998), *Ayvacık (Çanak Kale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: 169, Ankara, 115-116.
- Deniz, Bekir (2000), *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: 215, Ankara, 99-100.
- Harmancıoğlu, Mustafa - Yazıcıoğlu, T - Yazıcıoğlu, G., (1973), *Lif Teknolojisi Uygulama Kitabı*, Ege Ün. Zir. Fak. Yayınları, No:213, Ege Ün. Matbaası, İzmir.
- Kırzioğlu Görgünay, Neriman (2001), *Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak Yarımlar*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları: 2753, Sanat Eserleri Dizisi; 366, Ankara, 14, 184, 211, 313, 314, 316, 317.
- Kırzioğlu Görgünay, Neriman (2002), *Oğuz Damgaları ve Göktürk Alfabelerinin El Sanatlarımızdaki İzleri*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları: 2987, Sanat Eserleri Dizisi; 442, Ankara.
- Tunçel, Ayla (1996), *Elazığ Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi Koleksiyonundaki Şavak Kilimleri*, Yayınlanmamış YL Tezi, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 23-25.
- Ünal, Şahika (1995a), *Anatolian Kilims*, I. Cilt, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 087.
- Ünal, Şahika (1995b), *Anatolian Kilims*, II. Cilt, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 110-168-175.
- Yerli, Metin (1995), *Van Müzesinde Bulunan Kilimler*, Yayınlanmamış YL Tezi, Yüzüncü Yıl Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 17.